масова художня бібліотека

224/26

Г. БРАСЮК

СНИ І ДІЙСНІСТЬ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Г. БРАСЮК

СНИ І ДІЙСНІСТЬ

ОПОВІДАННЯ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
Харків 1930 Київ

бліографічний опис цього видання
ено в „Літопису Українського руку",
ртковому репертуарі" та інших покаж-
ках Української Книжкової Палати.

ДРУКАРНЯ ЛІТОГРАФІЇ
ДВУ—УАН
КИЇВ, ПЕЧЕРСЬКЕ
(ЦИТАДЕЛЬ 9)

Зам. № 910.

Київськ. Окрл. № 1051. Тираж 20,000. 2¼ др

891.79
B736
Os

СНИ І ДІЙСНІСТЬ.

Було звичайно. Містечко. Лікарня. Я й зі мною тиф. Кулемети набридли буденщиною. Більш цікавило, чи скоро розбере мене. Розбирало, мабуть, одночасно з фронтом. Зашуміло в голові, забухало в скивицях, і ось: вперекидьки ходять стіни палати, стеля й підлога валиться, я хапаюсь за останню й сам готуюсь перекинутись, але підпирають з боків і в живіт шаблі, а декілька конфедерованих жовнірів танцюють навкруг, оскалюючи зуби, як на мертвецькому великодні.

І знову тьма.

Коли ж сонце стрілило мені в лице, я розплющив очі. Яка прикрість той тиф, як ломить тіло, колеться голова! Чи ж буде досягнено добробут, як зітруть клясові суперечності, а не буде знищено хвороб? Ні. Сто тисяч разів ні.

Прокляте життя, проклята стихія, хаос...

Ей! Хто чує? Хто дужий? Ловіть мене в просторі, затримайте вихор...

Але в тій сфері мого перебування не бу
ані етикету, ні моралі. Мною кидало, вихрі
ло, і я літав у просторах, як пір'їнка я
атом.

Моментами я бачив вогняного лапатого
дракона, моментами я просто горів у звичай
ному заводському горні, моментами всі дре
нажі концентрувались у мені, і я задихався
затоплювавсь і не знав, по який бік життя
вирину.

Але одного ранку мої очі вздріли чотири
білі стіни, а крізь ґратчасте вікно пролазив
лагідний, ясний промінь.

Гаразд. Значить — на цьому світі. Ще зу
стріну весну. Дай відпочити.

Заплющив очі й тихо заснув.

За кілька годин я вже міркував:

Життя прекрасне. Контрасти лише відті
нюють його. Прекрасна весна після зими
прекрасне одужування після хвороби. Пре
красне одужування й весна.

Підвівсь на ліжку й заглянув у сад. Мої
запаморочені очі вздріли ще голі, але вже
співучі дерева. І я нервами співав:

Туди, на простір, де сяє сонце, де гім
життю...

Раптом клацнув замок у дверях і з їжак
ввійшла санітарка.

І санітарка моя скорботна, лагідна — вона
теж прекрасна.

— Як ваше здоров'я?

— Прекрасно! Бачите, я сміюсь...
— Сміюсь...
— Товаришко, що з вами? Ви плачете?!.
— А ви й не знаєте! Поляки вас стере-
ть. Трьох ваших зарубали, а на ваші бо-
и глянули та й зачинили сюди. Тепер
икають, стережуть...
Ось воно — життя! Від несподіванки у мене
очах замигали кола, як тінь від пропелера
ред відльотом, але я не міг нікуди летіти.

Я був відповідальний робітник аґітпропу
ївізії.
До мене завітав у гості польський військ-
овий слідчий.
Він говорив українською мовою.
— Як ся маєте? Поправляєтесь...
— Що ви маєте зі мною робити? Для чого
чинили в окрему кімнату?..
— О, товариш для нас дорогий. Товариш
ам розкаже дещо про свою роботу...
— Що?..
— А ні, то ми зуміємо подякувати, як моїй
одині ваша чека...
— Морда! — скрикнув я.
— Пся крев! — зчервонів слідчий. — Боль-
шевікі! Комуністи! Злодзєї...
Я схопився з ліжка, щоб хворими руками
озірвати його звірячу пащеку, але світ мені
акрутився, і я знову впав на ліжко, а тим
асом увійшов лікар, усовіщаючи:

— Не хвилюйте хворого, — йому шкоди
Замок у дверях клацнув, і я знову лиш
ся один.

Я мусів одужувати, щоб з мукою вмер
Ні, краще зараз, у цей момент... „Не
люйте, йому шкодить". — Ха-ха!.. Людо
Задушив би оцими хворими руками. Ал
зроблю? Сам себе за пальця кусаю. Я
силий. Лягти відпочити. Лягти, одужа
щоб безглуздо вмерти. І на біса родивс
Що завоював, що дав людству? Мишен
яким пограється польська кішка. Ех! Чи д
мав ти, Андрію, що таким буде твій кінец
як ще недавно виступав на мітингах, св
перевертав? А тепер... сам перевернешся й
одна близька душа не знатиме й не поб
чить. Валю, Валю!.. так завоювали ми сво
щастя.

Тепер чави, чави, муко, серце, щоб вит
гнутися й більше не встати.

Але біль ущух. Я йшов до неї, був соняш
ний весняний день, і вона соняшна, весня
на мене зустріла:

— Ти змарнів, Андрійку. Ти сумний
Глянь, як весело скрізь. Вже зовсім безпе
но. Тепер наше свято... Свято Андрійку!

— Свято, Валю!

— Любий!

І ми музично злилися.

Але раптом хтось жорстоко по голові.
кинув очима:

Жах! Чотири стіні й заґратоване вікно.

У-у, проклята дійсність! Ах, чому я не заснув навік?

Але скоро знову я був у неї, знову забув небезпеку, був щасливий, та дійсність жорстоко розлучала.

Сто раз проклята дійсність, сто раз вона мене розлучала з волею... Я бажав сну глибокого, безповоротного. Я вірив у сон. Справді, що таке дійсність, а що сон? Я міг поглибитися в сон навік і там моя дійсність...

І я поглибився.

— Валю, — питав її, — ти не думаєш, що наше щастя й на цей раз сон?

— Ні, коханий, не бійся. Наше щастя сталe, безповоротне. Ти просто заляканий минулим. Ти був у полоні, тебе мали розстріляти, але ти заснув глибоко, безповоротно, і твій сон наша дійсність...

І я ходив щасливий, безпечний, вільний...

Життя таке гармонійне, прекрасне! Всі обличчя, які я стрівав, раділи й сяли.

Раптом загуркотіло. Несподіваний жах охопив; невже надходить та дійсність? Не може бути. Сон мій вічний... Геть, геть, дійсність...

Я глиблюсь, але виразно чую голос дійсности:

— Вставайте, їжте, поки гаряче.

Я плющив очі, хапався за останній відблиск сну, але дійсність владно мене покликала. Остання риска промайнула — й ось:

Санітарка з парующими мисками.

— Їжте, поки гаряче. Це тільки для вас курка... Казали вам треба скоро поправлятися.

— „Скоро поправлятися“... — Я так невдало посміхнувся, що санітарка потемніла на лиці.

— А може вам нічого й не буде. Вони ж так пильнують вас. Ви, мабуть, теж з панів?

— Занесіть, товаришко, це панам, а я нічого не хочу.

Товаришка враз бризнула сльозами й, мов ображена, вибігла з кімнати.

Ах, життя мало бути таким прекрасним, а я його не побачу. Мій сон буде тьма. Валю, Валю, жити! Бачити рух...

Я відчував таку жагу життя, що зірвавсь і здатний був бігти напролом. До речі й двері були відчинені, але я знав, що біля виходу вартовий, — а ноги мої дрижали і в очах туманіло.

Я впав безсило й безпорадно на ліжко й від часу дитячих років уперше розридавсь.

То ж кожна хвилина, кожна мить наближала мені смерть. От я порахував: раз-два... і вже коротша нитка життя.

Ах, жити жити, за всяку ціну!

Від цього бажання я стогнав, скручувався, мов уж.

До мене покликали лікаря.

— Ви вже цілком здоровий, — сказав він, —

вам треба тепер тільки добре їсти, щоб ок ріпнути, і ми вас скоро випишемо.

— Але ж, докторе! Подумайте. Куди ви мене виписуєте, „в расход“? Ради бога, перечасуйте з цим. Скажіть, що в мене температура, що якісь ускладнення...

Я цілком сподівався на таку допомогу доктора. Перші дні, коли мене ще не розібрало, ми навіть сприятелювалися з ним. Він сам колись був с.-д., трохи сидів у тюрмі. Ми з ним вели щирі розмови. Тоді були більшовики і він співчував більшовикам, але на цей раз він лукаво оскалив зуби:

— Нащо „часувати“? Більшовики все одно не вернуться...

У мене покроїлось серце, але я стис зуби й спокійно сказав:

— Не потрібні мені більшовики. У мене є за Дніпром старенька мати. Я хтів би пождати, поки поляки туди підуть, щоб побачитися з нею... Десять років не бачив.

Тоді доктор подобрішав:

— Якщо можу я надіятись на компенсацію з вашого боку.

Я міцніше стис зуби й відповів:

— У бекеші в мене є зашитий портсигар з золотими монограмами. Принесіть мені тільки бекешу — я вам його віддам.

Тоді ми розійшлися друзями.

Цілу ніч я думав про міщанство життя.

У мене за стіною немилосердно стогнав

хворий. Я думав чи ж варто родитись, щоб так мучитись?!

На ранок стогін стих.

Прийшла санітарка й повідомила, що за стіною помер чоловік з села. Він уже був видужав від тифу та жінка потай принесла свяченої ковбаси, він наївся і помер.

Я подумав: не все одно, від свяченої ковбаси чи від кулі?!

Закутався з головою й спокійно заснув.

Віддаючи лікареві портсиґара, собі я залишив потай маленького бравнінґа з п'ятьма кулями.

Після цього я їв усе, що мені подавали.

Потім я попрохав санітарку, щоб підмостила мені боки будь-якими штанами й вона це зробила без ніякої компенсації.

Тоді вирішив, що на початок вистачить мені й цієї одежини.

Дні були гожі, соняшні. На деревах розпукувалися бруньки. Я підходив до подвійного вікна й відклеював потроху папір, що ним було затушковано на зиму. Ґрати мали вигляд залізних штахетів, що впиралися списами до верху, але не були приковані. Я раз-по-раз міряв їх очима зверху до поперечки.

Теоретично всі обрахунки були зроблені.

І от, після вечері, я попробував свої м'язи, зробив кілька вправ і вирішив, що настав час.

Ніч була темна, зоряна. В кімнаті я теж загасив каганця й потай підійшов.

Тріснувши, зашипіло вікно лишками паперу. Я просадив руку до надвірнього, — воно теж гукнуло зрадливо в пітьму, але покірливо роздалось.

Свіже повітря так дихнуло, що я з несподіванки поточився назад і сів на ліжко, щоб віддихатись.

— Воля! Воля! — манило на двір. Десь гавкали собаки. Хтось затяг пісню.

Не гаючи часу, я став на вікно у весь зріст і вчепився руками за прута. Проклятий уперто стояв на варті, як вірний солдат.

Тоді я вперсь ногами в ґрати, зціпив зуби й нарешті він поволі став згинатись, але в мене вже в очах зайнялись ілюмінаційно вогні, хвилясто замигали тіні, і я брязнув головою в скло.

Все заходило ходором, не почував під собою підпори, здавалось, летів у безодню, але в той же час був свідомий того, що скандально впав. Ще блимала надія — може так безкарно й пройде: мені ж тільки ще одного прута зігнути.

Коли ж лупнув очима — на мене крізь вікно світив жовнір. Чомусь думав, що то сон втеча моя спереду. Не вірилося, що реальні люди мене вкладають на постіль, не вірилося, що реальна рушниця стала сторожко

біля мене. Було байдужісінько. Тим більше, що надійшла Валя.

Якось трапилося, що ми опинилися вдвох за ґратами. Один прут був зігнутий — це я виразно бачив, — тоді ми спільно взялись, і враз зігнувся другий.

Я швидко був надворі. Коли ж підійшла Валя, пруття враз піднялось. Вона силкувалась зігнути, я допомагав, але було незручно й вона стратила надію.

— Тікай, любий, бо загинемо вдвох.

— Люба! Я без тебе не піду. Де ж найду своє щастя?

— Колись буде в соціялізмі, а тепер у боротьбі. Поспішай. Твоє життя ще потрібне.

Але в той самий момент з-за рогу вискочив жовнір.

— Тікай! — кричить вона, а я відчув міцну руку на собі. Від того дотику здригнувсь. Повів очима — я в тій же кімнаті. Біля мене жовнір на стільці, але Валі нема.

Вдень у мене був слідчий.

— Ми мусимо з вами серйозно побалакати Для нас не секрет, що, перебуваючи у військовій частині, ви вели й політпрацю в окрузі. Факт же, що вам відома вся сітка політорганізацій. Будьте певні, що ми вас оцінимо..

„Оцінимо" — посміхнувсь я й поруч прозвучало: „наше щастя в боротьбі"...

Тоді вголос додав:

— Нічого я вам не скажу. Ідіть ви к чорту.

І другого дня з вуст військового суду в в тому ж містечку мені була відповідь:

— Зачшеліць.

Що ж, такий розрахунок життя. Чогось крутилось у голові: „фіть виграв, фіть програв". А може то так пташки співали? Одним словом, я був у хорошому настрої. Привели мене в ту саму комірчину два жовніри.

Апетит почував величезний. Здається, з'їв би п'ять обідів за раз, але подали тільки одного. Тоді вирішив надолужити сном. Втома була, як після добре закінченої праці.

І сон був теж гарний. Я прокидавсь, їв і знову спав, а бідні жовніри день і ніч тупали: один знадвору, біля вікна, а другий під дверима.

Але другого дня було навпаки: жовніри грілись проти сонця на канаві, а я копав. Та це мене не дуже печалило: всяка праця буває приємна після ледачого лежання. І мені було приємно. Не все одно, копати льоха, щоб картоплю всипати, чи яму, щоб самому в ній лягти? Аби праця.

Зовсім такий день був тоді, як батько копав. Тут співочі кущі оточують, а там були садки і верба ж — зелена, зелена!.. Ех, тоді ми з тієї верби робили з Ригором свистки й свистали, аж в очах темніло.

А батько з льоху: „А не позакладає вам"...

Ха-ха!.. Не любив свисту старий. Ще не любив, як — діти плачуть, а в нас завжди в колисці пищало мале...

— Прендзей, прендзей, пані! — раптом дисонансом різнув жовнір.

Да. Слід би „прендзей". — Тоді батько за день доброго півльоха викопав, а тут паршивенької ями не здужаєш. Проклятущий тиф — через нього мушу ще й завтра копати.

Мусів плентатись до своєї кімнати, щоб підхарчуватися.

О! Завтра я напевне закінчу.

Ну, а далі що?

А далі ти повинен лягти мертвий у неї.

Я? Ляжу мертвий? Я, що такий апетит почуваю? Та ніколи в світі!

Чудак ти, Андрію, — ти зараз не всвідомлюєш цього, ти стомився, а от завтра побачиш...

Нічого не побачу. Та й хто ти такий, що налазиш? Я спати хочу.

Я — твій розум. Не спи, бо проспиш життя. От, щоб не заспав був уранці сьогодні й захопив бравнінґа, може що й було б. Не спи ж на цей раз. Захопи бравнінґа, ще може й урятуєш життя.

А нащо мені життя? Я спати хочу.

Нащо? Зараз не пригадаю, не скажу. Але знаю, що колись ти сам хотів зберегти його надовго. Бережи ж, бо будеш каятися.., Будеш каятися!

Не налазь, сатано! І я так штовхнув свого розума, що очі мені проясніли.

Ха-ха! — всміхнувся собі, — дурень же ти, а не розум. Радить цілу ніч не спати, щоб завчасу взяти бравнінґа, поки ввійдуть вартові, — та я його зараз любенько заховаю в пояс, та й буду спати, а вранці — готовий.

Так і зробив. Але клятий бравнінґ муляв і без того намуляні боки. Хотілось жбурнути ним до біса, — але тут устрявав розум!

Не руш, хай лежить. Так треба.

На біса, — я спати хочу. От на злість викину, і як уб'ють, буду спати й спати...

А Валю не хочеш бачити?

І Валю до біса, і всіх, всіх...

Чудак ти, на біса ж тобі зараз спати, як з завтрішнього дня ти заснеш навік?..

О, ти так? Хитрий. Про це я ще подумаю. Може ще зовсім не правда, що після смерти люди ніяк не живуть. А фосфоресценція? Вона вийде з могили й нічого не почуває? А кожний атом?.. Брате, може зазнаєш ще тисячі життя і в рослині, й тварині, й людині...

Поле життя стало таке широке, що я зовсім розбавився в йому, але всюди почував намуляні боки від бравнінґа. Як не дробились молекули, але всюди зі мною був біль, і я в полі своїх атомів був трагічною істотою. Мій безмовний крик не помічавсь у шумі природи. Я бажав утіхи, поради...

І ось голос Валі:

— Любий, усіх нас хрест двадцятого віку — бравнінг. Ми мусимо нести його, бо ми ніколи не воскреснем. Наші атоми будуть безмовні, як зараз твої. Після смерти ми ніколи не скажемо про любов.

Любов! Я відчував таке радісне переповнення, що хотілось крикнути на всесвіт:

„Любов!"

Але видобути голосу не міг. Від цього мене опанувало таке обурення, що концентрувались молекули, хвилювалось море, шугала буря, — напружував останні сили, й от струсну землею, — але тут я прокинувся й сказав собі:

— Як засиплють — тоді чорта з два закричиш.

Я вже не міг улежати. Ходив по кімнаті. Хотілось, щоб скоріше виводили на сонце, бо тут дрижаки дошкуляли.

Коли ж принесли гаряче молоко, до нього я не доторкнувся: що молоко в порівнянні з сонцем?

Не снідавши я й вийшов.

Дорогою на нас ззирались діти.

Таким і я недавно грався. Невже так скоро доріс до того, щоб умерти? То ж одна мить.

Заялозений коваль аж із кузні вийшов, проводячи нас очима.

Так. Він ще буде жити, ще буде підковувати панські коні. І хто зна, коли його об-

личчя стане вмитим? Чи ж вирветься з його скутих грудей любов на всесвіт? Тільки бурею дихне, поки не луснуть на них ланцюги. Чи ж не кує їх він сам? Чи не вкорочують собі життя оці жовніри, розстрілюючи інших. Хто вони? Хто їх батьки? Невже пани?

Про це, мабуть, думали й жовніри, бо йшли пообабіч мовчки, замислені...

— Хто ваші батьки? — запитав.

Вони злякано переглянулись, а потім один, захищаючись від мого наступу, кинув:

— Мільч!

І я мовчки дійшов до своєї ями. Кожний штих заступом робив її глибшою. Я почував, як близиться кінець. Кров у жилах зупинялась, голова паморочилася. Я не міг думати про те, що роблю, але мусів думати, що мені робити. Тремтячи, лапав себе за пояс і загадував: „починай"!

Але хтось другий сумнівався: може ще рано. Може як обійдеться...

Я губився. Хотілося поради. Яма сягла по груди, мене душила тиша.

— Хлопці, — вичавив із ями голос, — як вам здається, чи після смерти справді живуть люди?

Хлопці здригнулись, але один, лютий за те, що його потурбували, різнув:

— Зобачиш!

Та, дивлячись собі під ноги, я вже ясно знав, що нічого не побачу. Вже тепер тем-

ніло в очах від тієї уявної тьми. В грудях сперло. Не міг копати вглиб. Почав східці.

— Пся крев, цо то робеш? — раптом ляснуло наді мною.

Нестямившись, я два рази гримнув йому в відповідь, коли ж рушницею глянула друга постать, я прокляв її останніми трьома кулями і, ставши на спину покірного охоронця, що вкляк передi мною, — миттю вискочив з ями.

— Воля! — шуміло в ушах; — але я мусів шалено перемагати простір кущами й лісом, щоб наздогнати її.

Я Д З Я.

Лише вчителька сказала Василеві, що з нього вийдуть люди, — він уявив: або писар, або вчитель, а може й піп.

А коли приніс додому похвального листа — батько теж зрадів:

— От і добре. Тепер, синку, будеш ходити до економії на поденну, а там може й на рік наймешся.

Тоді Василь довго плакав. Коли б хоч на поганенького дячка вивчитися.

І вчився Василь. Спочатку ходив у містечко до вищепочаткової, а потім пощастило попасти на стипендію в учительську семінарію в місто.

Гарний то був час. Василь мав добру квартиру, добре їв, гарно одягався, — приїде додому — шик! Його поважали — кланялись. Правда, йому ніяк не пощастило зблизитися з панською дочкою, але тоді Василь переконався, що він по духу — демократ, він мусить

зблизитися з революціонерами, щоб помститись над тим зарозумілим кодлом.

І Василь уперто шукав революціонерів, проклямацій: готувавсь навіть іти в Сибір,— що ж, довічний спомин борцям за волю...

І як несподівано надійшла революція,— й безкровна, нащо? Ані барикад, ні проклямацій... Нудно в світі. Ті есери, есдеки такі звичайні...

Але коли Василь став за секретаря волосної земельної комісії — тоді увійшов у смак громадської праці: їздив на села, провадив соціялізацію, українізацію, вибори в установчі збори... За його допомогою груба лизнула не одну виборчу картку с.-д., або й росій-ського с.-р.,— Василь співчував лише українським. Аж на! його творчу працю стали руйнувати. Наближалась революція і це були: „розбишаки, азіяти-більшовики".

Василь зненавидів їх,— поперше: вони були некультурні,— а друге — він втеряв усі свої посади.

Зненавидів і гетьмана,— бо й той не повернув їх.

Забрав тоді Василь у батька сакви й пішов кінчати семінарію.

А кінчав таки за більшовиків, хоч два рази брався за рушницю, щоб оборонити від них місто.

І де тільки дівалась та сподівана запашність учителювання? Було колись...

А тепер Василь сполучав учителювання з секретарством у ревкомі, — так усе ж перепадав зайвий пудик пашні.

Він говорив офіційні промови, впевняв у користі радвлади, сам упевнявсь: що ж, його батько теж незаможник.

А десь мінором дзвеніла струна: мрії, мрії...

Ні, на вищий щабель!

І Василь одержав комнезамську командировку в Київ до ІНО.

Та хіба це був університет? Хіба тут можна було зустрінути колишніх революціонерів підпільників? Замість шляхетних курсисток, що рвали з своєю панською родиною — були „селянки-довбешки".

Та все ж Василь бундючно вживав: „у нас в інституті", або „у нас в університеті", „у нас на факультеті", „ми, студенти"...

Василь до зубів гризся зо всіма, хто насмілювався доводити, що теперішні ВУЗ'и стоять нижче колишніх. Величезна помилка. Програма тепер значно ширша та й оригінальна. Ну, в кожному разі диплом дасть йому не менше прав, ніж колись.

І Василь надійно взявсь до роботи.

Батькові писав: „Влаштувався гаразд. Реквізував гарну кімнату в квартирі якогось панка. У нас в університеті, на нашому факультеті"... і далі все йшло, як по-писаному.

Потроху починав голодувати. Компанії не водив. Та хіба тоді вдержався б шматок хліба?

Це випало для Василя зовсім несподівано. Того вечора він готував „зачоти". І тут як на зло — гармидер за стіною.

— Ах, чортові пани, — казяться від лою.

Гармидер збільшувався. Більський крещендо подавав репліки, — й раптом гострий писк.

Василь опинився у чужій кватирі:

— Не смійте, а ні, я вас приглушу!

Пані Більська валялась на долівці, куди за коси стяг її чоловік. Вона гістерично розпливалась, а Більський, брязнувши „лярва", зник.

— Встаньте. Заспокойтесь. Що у вас тут діється?

Пані тонула в сльозах.

Підвів, посадив на якусь скриню й голублячи давав виплакатися на своїх грудях.

У неї був пругкий, гарячий стан. Пишні коси розвіялись і вкрили його.

— Отруюсь!... — захльобувалась.

Було шкода. Ще дужче тиснув і електрично проймався теплом її грудей. Утішаючи, торкнувся щокою її. Війнуло прикрим запахом пудри. Одхилився. Зів'яле обличчя неостак було красиве, але вся м'ясиста постать вабила.

Її рука навіть стискала його руку.

— Звірюка! — обурювалась, — хотів, щоб останні копійки віддала на карти... Ах! Немає нещаснішої жінки в світі.

І знову заллялась сльозами, але через хвилину ласкаво глянула:

— Дякую панові, що заступились.

— Не „пан", а „товариш", — хотів перебити, але стояв здаля й ніби слухав скарги.

Правильний ніс. Ще грає кров на щоках. Була, певно, наливна, поки революція не пом'яла...

Теліпається підборіддя.

— Вибачте, я мушу йти вчити.

— Вчити! Прошу, прошу пана. Дуже дякую!

І так вдячно глянула, що Василь поцілував піднесену руку.

— До побачання... Вибачте... — замимрив, заплутавсь біля порога, а в сінцях уже розсердився, — сплюнув.

— Чорт! Надало ще панські лапи лизати.

І знову сплюнув. Пригадалось, що її тендітна рука схожа на черевце голого горобеняти.

Скрунувсь від обурення, жбурнув книжкою, — вийшов.

Через кілька днів, коли читав, — постукало в стіну.

— Чи пан Василь удома?

— Вдома. А що?

— То прошу до мене на хвильку.

Чогось пішов.

— Прошу випити зі мною шлянку гербати.

Так сумно самій, так сумно... Ви ж розумієте?

Він розумів. У неї був пишний бюст і широке декольте. На столі парував чай, здобні пундики...

Ех, чорт би його забрав, — не те, що житні сухарі!

Приємно смакував. Пані підливала в чай якогось вина, потім окремо чокались чарочками. Її оголена рука підносилась під самий його ніс.

Солоденько туманило.

Оповідала, що з першого разу відчула до нього прихильність. У нього чуле серце, — за це вона його поважає й любить як свого сина. У неї ж такий син є в Польщі.

— Певно в армії?

— Так, в армії був.

„Мабуть добрий сукин син", — мало не вирвалось, але закусив коржиком.

У неї й маєток є в Польщі. Там брати хазяйнують, а їх тут революція захопила.

Ах, натерпілася ж! Мала власний будинок у Житомирі. Зараз пограбований, зруйнований, — ледве з душами вирвалися. А тепер останні крихти проживають.

„Останні? — Бреше!" — стукало в голові.

А найбільше її лихо — це жити з таким чоловіком. Пиячить, програє...

— Адже в опродкомі добре заробляє?!

— То що? Ото тільки пайку коли не коли принесе, а то все віє на проституток.

Василь скригнув огидливо.

— Розвід, і на всі чотири сторони його.

— Я так і хочу, моє серце. Коли б які документи, я б в Польщу...

Василь пообіцяв допомогти в розводі.

А на прощання пані Більська погладила його по голові!

— Мій добрий Василько, заходьте!

Коли Василь знову почув за стіною пінявий дует, — він повільно ввійшов.

— А вам якого дябла тут треба? — галасуючи напався Більський.

— Треба побачити, як ви розправляєтесь тут кулаками.

— Геть з моєї кватирі, геть! Не ваше діло.

— Товаришу! — тупнув Василь. — Моє діло присадить вас так, щоб не діждали більше встати. Я вас за три години в чека відправлю. Розправлятися? Шахрувати в опродкомах? Я знаю, хто ви такий.

— Але ж, товаришу, товаришу!..

— Доволі!

Більський схопив кашкета й шмигнув у двері. Все затихло. Василь переможно-обурений ходив.

— Ви комуніст? — запитала несміливо.

— Я не комуніст, але як щодо чого, — теж можу показати...

Він заспокоївся й повчаючи казав.

— Найкраще вам узяти підписку на розвід і більш ні на очі його.

Пані Більська згоджувалась, але ж тоді вона лишиться беззахисною. Та чи й зможе переїхати в Польщу?

Василь обіцяв усяку практичну допомогу.

І пані Більська безмірно була вдячна.

Який він у неї дужий, сміливий...

— Любий Василько!

Вона його любить, як свого сина, і як мати огорнула за шию, а він пірнув головою в груди й мимохіть оповив стан.

Цілувала як мати, а він її відхиляв на канапі.

Була певна, що чоловік на-ніч не прийде. Боялася сама залишитись.

Василь згодився.

Ліг поруч на м'якій постелі. Був гордо надхненний, що колишня недосяжна пані, як поміщиця з його села, — тепер з ним поруч, проймає гарячим тілом. Тремтів...

По матерньому охопила, стисла...

— Ядзя! — зірвалося з уст.

Більський дав дружині підписку на розвід за п'ять золотих десяток, до них ще докрав золотих речей — і зник.

Василь став справжнім господарем у квартирі Більських. Почував себе шляхетним паном. Користувався окремим кабінетом, оз-

доблеиим порнографічними малюнками, носив прасовані сорочки й пошив „галіфе“. Ядзя часто його парфумила, закручувала коси...

В кватирі майже все робила двірникова жінка. Пані Більська була неостак убога, як скаржилася спершу.

Василь розумів психологію пана й робив висновок: кожний незаможник, зробившись паном, — стане завзятим контрреволюціонером. Так! Буття визначає свідомість. Але ж він пам'ятає про своє походження й лишиться непідкупний. Це лише тимчасово, поки вирядить її за кордон. Сердешна жінка!..

Не поспішаючись Василь довідувавсь в інституціях, як і що але у всьому Ядзя мала більше досвіду і зв'язків. Кожний день приходила й скаржилася, що бракує якогонебудь документа. Нарешті сповістила, що на своє прізвище не одержить пропуску. Довго радились, і кінець-кінцем Василь згодився записатися в загс'і.

Можливо, що коли вона це обґрунтує в Польщі — тоді й він приїде до неї і житимуть щасливо. Василь навіть уявляв себе господарем у величезному домові; він посідає сімсот десятин, отари худоби, наймитів...

Він їде з панею Ядзею фаетоном... Трохи стара... Але ж він скоро зійдеться з чудовою панянкою...

Раював. Та вголос не насмілювався сказати

ні собі, ні Ядзі, — це, мовляв, так собі, вигадки.

Але минав час, а пропуску не було.

Василь почав губити надію вирядити її, а тим більше самому бути в Польщі. Десь підсвідомо вже наростало роздратування, але розважавсь: шляхетна ж пані. За нею й колись плазували десятки джентлменів, вона так багатьох зводила за чуби й лишалась недосяжна. А тепер же його, — така близька! Ніжне, ніжне біле тіло. Надзвичайно чепурна. Разом з тим, які є чулі струни людяности: і колись обдаровувала служниць, і от тепер допомагає бідній двірничці. А його ж як кохає. Здатна всім послугувати. Поза тим, — яка горда своїм „я" — цього так бракує сірій масі. Був сказав звичайно: „Ядзю, подай"! І враз спалахнула: „Можете мене попрохати, а не наказувати"...— Так. Вона для нього цінність. Мусить берегти.

Скоро ж зросла надія на виїзд. Ядзя найшла для Василя посаду в митниці — на польському кордоні.

Через кілька часу вони, реалізувавши деякі речі, виїхали.

Нова посада Василя не вдовольняла. Його суто-канцелярські обов'язки не давали йому можливости ділитись контрабандою, як це робили інші співробітники. А матеріяльне становище робилося скрутним.

— Ти не практичний. Ти не маєш мужности. Ти... ти просто хлоп, — докоряла Ядзя.

Тоді Василя розбирала лють:

— Я не шахрував і не буду шахрувати, як твій чоловік. А що я з хлопів — то приймаю собі тільки за честь. Хлопи не втратили ще людської гідности, а пани втратили. Пани — гниль. Пані Ядзя не вміє зварити супу, пані Ядзя не підмести кімнати...

— Бо я тобі не бидло.

— І я ж тобі, голубонько, не бидло, щоб ти їздила на мені.

— Ах... ах! Коли б як мені в Польщу скоріш... — істерично заходилась Ядзя.

Коли б як скоріш їй у Польщу — думав і Василь. Де ж таки! Сидить на шиї, а ти постачай. Купуй білу булку, бо вона зроду чорного хліба не їла. Найми служницю, бо їй треба по три години перед люстром висиджувати... І як тільки він міг себе довести до такого життя? — А там інститут пропадає.

— Ні, Ядзю, я більше тут не можу. Ти собі як хочеш, а я поїду в Київ.

— Цо?! — скригнула вовчицею. — Оплутав, обдурив, одбив чоловіка, розтринькав добро, — тепер кидаєш?! Не діждеш. Я твоя законна жінка. Отрую. Задушу!..

Василь остовпів. Прикро відчув нахабство, але не насмілювався суперечити: скажена, — чого не зробить.

Через кілька днів він знову лагідно підійшов:

— Ядзю! Нам треба щось думати. Грошей нема. А хто знає, коли воно замерзне. Я знаю таке місце, що можна б по сухому перейти. Якби ти згодилась — я провіз би. Подумай.

І Ядзя подумавши — згодилась.

Була темна осіння ніч.

Василь проводив Ядзю.

А ні зірки, ні блиску, лише страшні привиди.

Завмираючи дряпались. Вороже сичало листя. Серце чекало за кожним кущем вартового. Василь давно вже згубив певність напрямку.

Скоро в'язко зачвакали черевики. Слизилась холодна вода.

За кожним кроком все глибше вгрузали ноги.

Ляскіт ходи зворушував ворожу пітьму. Враз постріл.

— Лягай!

Ядзя впала ниць у багнюку, а поруч Василь.

Затупотіло, постріли...

Запаморочені лежали.

Тупіт наблизився. Голоси з пітьми:

— Виходь, сволото! Виходь! Заб'ю, як собаку.

Завмерли. Вогні пострілів сягали просто в багно. Блиснув ліхтар. Хтось зачвакав.

Обоє майже з головами вгрузли. Пропали!

На щастя, кроки стали віддалятись.

Василь відчув, як розширились груди, а до них просякнула грязюка.

Поруч Ядзя цокотіла зубами.

Уявив: мов порося в багні.

Наростала лють:

І ради цієї потвори ризикувати життям? К чорту! Коли б щасливо повернутись.

Вчувся відгомін далекої розмови.

З великим зусиллям став вибиратись.

Здавалось, грязь засмоктала все нутро, затопила душу.

Обважнілий сів. Хотілось вити й вити в пітьму.

Почала брьохатись Ядзя.

Хотів кинутись, з гарчанням гризти,— але підвівсь.

Налагодився іти.

— Може разом? — прошипіло.

— Іди! — хотів додати „к чорту", але рванув ногу й почапав у пітьму.

Коли земля вбілилась снігом—Василь сам, блідий мов сніг, їхав залізницею до Києва. За місяць пропасниця його чимало спала. Але й хворість і бруд—все лишилось там позаду, в лісах Полісся, в багні...

Тепер було легко, біло, ясно й просторо.

Сягав з ваґона зором на поля, а думками геть аж за обрій.

Припало село у долині, неначе зайча. Жевріє вранішнім сонцем снігова покрівля. Димить там, там... І в нього над хатою дим. Віконця визирають спід загати, всміхаються... А в хаті!..

Темно, пара, цебри, горщики, солома, дрантя...

Піч зяє вогневим нутром. Сіре зморшкувате обличчя матері, зчорнілий батько... Браток — школяр лахмітний, в широчезних халявах, за столом солить картоплю, підчитує...

Рипають двері в хліві. То сестра вицяпала шклянку молока...

Жує солому корівка, труситься гніденький в дірявому хліві...

Ех, село, село!

Добре, хоч панів кишнули,—все ж і батькові з півтори десятинки. І школа ж на панському...

Невже він хотів бути паном?

Сидіти в Польщі, замишлятись злиднями, гнітити брата-злидаря—волинця, галичанина, нищити свою культуру?!.. Повіситись!..

Ні. Буде жити і вчитись...

Так. І минулі помилки хай будуть у науку. Добре б у партію. В партії дисципліна. Еге ж, у партії дисципліна.

В інституті життя. Семинарч, доповіді...

Молодь хвилює, змагається. А Василь неначе чужий, неначе гниляк упав у свіжу

течію. Його ніхто не помічає. Було прикро. Не знав, за що взятись.

Записавсь у марксівський гурток.

Ні. Він таки одужає, розів'є свідомість і сам стане живим струмком бурхливого потоку.

Надія живила.

Але несподівано одного ранку, коли ще розбирав теплий сон,—у двері стук.

— Хто там?

— Я, Василько.

„Ядзя!?"—неначе чорні хвилі зворухнулись.

Увійшла в чорному, в'яла, пом'ята.

— Чого ти тут?

— Прости... Не можу, не можу без тебе. Коханий!..

Оповила шию й поллялися сльози.

Був збентежений украй. Хіба добувати віку з отакою старчихою?! Защеміло.

Сидів роздягнутий на ліжку, без наміру, без думок.

Була в Польщі. Не доїхала до родичів—не могла пережити розлуки. Йшла на певну смерть. Позбулася й грошей, і документів. Тепер хоч умерти біля нього.

— Ну, чого, чого такий непривітний? Не кохаєш Ядзю?

„Ядзю?"—Це війнуло російським „яд".

— Не сподівався тебе.

Василь безвільно погодився.

Минали миршаві дні. Очікував розв'язки.

Ядзя щось непевно поводилася. Зникала на цілий день,—верталася збентежена. Було цілує,—раптом замислиться, зблідне й горнеться тремтючи.

Казала, що підшукує для нього посади.

Було йшли разом.

— Почекай!—сама зникла в будинку чека. Вийшла збентежена.

— Чого ти ходила?

— Тут у мене знайома. Обіцяла порекомендувати тебе.

— На біса мені її рекомендація.

Мотав на вуса.

„Маскує. Мучить диявол. Отже, тягається як стерво. Жир буяє, насолоди їй...

Тримала під руку.

Раптом божевільно:

— Він!

У буденівці майнула мужня постать військового.

Василь не встиг зиркнути, як штовхнула його, непритомно падаючи.

Ледве затримав.

Візник!

Мов дурень, заметушився у загадковому колі.

Звечоріло. Ядзя лежала в ліжку блідою.

— Скажи, він твій любовник?

— Ні, ні, коханий... Я не знаю... Не можу...

„Коханий"!.. Чорт би її забрав разом з любовниками. Крути — хай тут скрутишся!..

Плюнув у думках,—налагодився іти.

— Коханий! Не йди, не йди. Я боюся...

— Якого біса буду йолопом стирчати? Заварюй тут, що хочеш, тільки до мене не чіпляйсь.

— Коханий; я все розкажу. Сядь, сядь... Я боюся...

Сів. Тремтіла, як мокре кошеня. Пригадалась ніч у багні.

Оповідала. В Польщі її заарештували, бо не мала документів про походження. Хотіли відрядити в концтабір, але вона згодилася стати на службу до польського повстанчого штабу. Хотіла його, Василя, бачити. Але щоб вернутись у Польщу, вона мусить дещо зробити. Вона вже бачилась у одній громаді з командиром дивізії. Піднесла йому отруйну цигарку,—та він ніби ненароком переломив— викинув. Сьогодні ото з ним зустрілась. Він так убивчо глянув... Він усе знає...

— Я боюся... боюся, Василько!..

Василь не ворухнувсь. Він слухав, як у грудях його кричав якийсь дикий голос: „А-а... панувати?! Знов батька гризти?!"

Вона лежала в пітьмі, як чорна гадюка.

Хотів зубами за горло, щоб крутилась, харчала. Бахнуть обухом, щоб хряснув баняк.

Панувала чорна, жорстока тиша.

І вмить Василь скочив кулею — грюкнув вороже дверима.

Майже біг вулицею, охоплений помстою:

„Завиєш, як бахне чекіст!“

Але щораз був розважніший:

„Для чого?.. Гниле доробало. Погляду злякалось“...

І за кілька кварталів до чека—повернувся.

В кімнаті темно.

Цокнув електрику й миттю кинулось у вічі синє обличчя Ядзі.

„Отруїлась!“

Підійшов до ліжка.

Так.

І враз підріс, одужав:

— Туди й дорога!

ПОМИЛКОВИЙ ПОЇЗД.

— Мухін—це ябеда. Я дивуюся з твоєї короткозорости. Хіба ти не бачиш, як до нього ставляться інші студенти?

— Так що з того,—відповіла Ната,—через те, що до тебе погано ставляться товариші—я теж маю стати на їхній бік?

Юрко миттю спалахнув.

— Коли так стоїть справа, плювати я хотів на тебе й на твоїх товаришів.

— В чому річ?—здивовано підвелася Ната.

— В тому, що я не вимагаю нічиєї ласки.

— Я не так багата, щоб розводити філантропію.

— Сама ж підкреслювала. Так знай—я красненько дякую. Я ще маю гідність і ніколи не стану поруч з усяким непотрібом.

— Юро!—роздратовано скрикнула Ната,—коли тобі щось не подобається в мені—то, будь ласка, я не затримую тебе з твоєю гідністю, а мені дозволь робити так, як це мені подобається.

Юрко зніяковів. Враз підвівся й, не відповівши, грюкнув дверима.

Майже біг на вулицю, розкидаючи іскри обурення. Вона вигнала. Ната вигнала заради Мухіна! Готовий був розітерти її в своїх руках, як висхлого листка. І враз скулився. Вулиця так само ненависно закричала, як і Ната. Трамваї, автомобілі— тюкали, наскакували. Вітрини маґазинів, здавалось, освітлили його постать лиш для того, щоб поглумитися з лахміття.

Юрко поспішив у темний провулок і побрів самотно, заглиблений у свої переживання. Чому доля так поглузувала з нього? Він родився й зріс на ланах України. В дитинстві диким лошам гарцював по степу, хижим лисом полював на перепелиць, на зайців... Золотими літніми ранками цілувало Юрка ґедвабне проміння сонця, лоскотали вусиками пустотливі колоски пшениці, срібними брязкотельцями грало віття вівса, рожево-білим медовим озером парували гречки...

Юрко любив лани. Він жив їхнім життям. Його груди хвилювались утіхою, коли бачив тучний задумливий колос, його очі цвіли блискавками, коли хмари громово струшували цілющі краплі на висохлий ґрунт, і криваво обкипало серце болем, коли мізерне стебло заїдав хижий будяк, пирій та осот.

Юрко мусів наповнити ґрунт живними соками, всипати тучне зерно, зростити буйні ниви. Скінчивши сільсько-господарську школу, він мав вступити до сільсько-господарського інституту.

Одного осіннього вечора Юрко підійшов до вузлової станції. За плечима в його була торбина сухарів, у кишені — папуша тютюну. Натовп поїздів зовсім не запримітив, як в один з товарових ваґонів зайцем шусьнув Юрко.

В ваґоні були воли. Вони не протестували, Юрко розташувався за загородою в сіні. Було гостинно, немов у стодолі після робочого дня.

Хтось знадвору засунув двері.

Юрко скоро заснув під акомпаньямент ремиґання волів та лопотіння коліс. Крізь сон почув, як ширяться груди втіхою.

Вже вдень прокинувся. Його вогнисте око всміхалося землі ясним промінням, а в скринях товарового поїзду було глухо, темно, невідомо. Юрко підвівся, погладив шию вола й вирішив глянути в степ.

Підвівся до люку й раптом зблід: перед ним шумів густий сосновий бір, розбігалися врозтіч хати російського села.

На вокзалі Юрка вивели разом з волами, й він опинився в цьому далекому північному місті. Кілька разів він намагався виправити свою помилку, але воля вокзальної адміні-

страції була дужча. І Юрко, приголомшений несподіванкою, тинявся в завулках міста, як бездомний пес. З жахом відчував, що замість сільсько-господарського інституту наближається до інституту люмпенів. Свідомість цього сконцентрувала в ньому всю мужність. Кілька тижнів безперестанного оббивання порогів позначилося тим, що його командирували до педагогічного інституту.

Для Юрка це був рятувальний пас серед безкрайого моря.

Він оселився в інтернаті.

В товаристві Юрко лишався осторонь. Свої думки він викладав незвиклою для нього російською мовою, плутався, червонів. На „зачотах" провалював одну за одною педагогічні дисципліни.

І за його тугу думку, за незґрабну ходу — в товаристві Юрка прозвали „Бегемот". Юрко почував зневагу товаришів, замикався в клітці своїх переживань, таїв образу, мріяв про прихильне товариство, про широку пісню степів.

Одначе один випадок відразу змінив ставлення до Юрка.

Тоді, як студенти один за одним провалювали хемію — Юрко склав на „дуже добре".

Це зробило сенсацію.

Одна з товаришок, що перед цим провалилася, підійшла з докором до Юрка.

— І чому було не готувати нам разом?

— А чому ж ви не хотіли? Я ж вам „делал предложеніе“...

Навкруги, як з гармати, вибухнув регіт.

— Вітаємо, вітаємо, товаришко Нато!

Юрко тоді почервонів до ушей, але Ната привітно йому всміхнулася. З того часу взяла за обов'язок піклуватися за Юрка. Виправляла його акцент, допомагала готувати „зачоти“.

Юрко став бувати в Нати. Вона жила й працювала в одному з дитячих будинків. За її приводом Юрко полюбив дітей, почав захоплюватись педагогікою. Думав — Ната тільки йому найкращий приятель, але скоро помітив, що так само ставиться вона й до Мухіна.

Він і брехливий Мухін?—Ні.

К чорту Нату! К чорту педагогіку...

Кілька день уже Юрко не ходив на лекції. Лежав у інтернаті похмурий, мовчазний.

— Слухай, Бегемоте, чого ти не ходиш?..

Юрко миттю скочив з ліжка, схопив Мухіна за груди й, обвівши півколом, пустив уздовж кімнати.

— Я покажу, хто такий Бегемот!..

— Збожеволів! — здивовано глянули на Юрка.

А Юрко знову витягнувся всією своєю поставою, лютий і дикий.

Після цього ніхто до нього не говорив.

Тільки пізно ввечері, коли майже всі кімнати спорожніли,—підійшов Корольов.

— Натка, здається, зрадила тебе—з Мухіним пішла до театру.

— Вони варті одне одного.

— Ні, по-моєму, Ната розумна баба.

— Якби була розумна—не зв'язувалася б з дурнем,—переконано промовив Юрко, проте відчув, як капнуло йому на серце сірчаним квасом.

Другого дня він пішов на лекції. Проте, Нати не помічав, як не помічала Ната й його.

Після лекції вона взяла під руку Мухіна й зникла на цілий вечір.

Вранці за стіною Мухін розповідав:

— А Бегемот таки довго добивався руки Нати. „Я—каже—буду тобі черевики чистити, панчохи цюрувати".

Навколо регіт, як у казані.

Враз у дверях з'являється Юрко і серед здивованої тиші ляскає Мухіна по лиці.

Кілька людей схопили Юрка ззаду. Юрко крутнув ґроно людей, і черевики затарахкали об залізні ліжка.

— Деґенерати!—вилаявся вже надворі й рушив до канцелярії.

— Я хочу забрати свої документи.

— Серед року кидати вуз? — здивувався секретар.—Які причини вас примушують?

— Не маю хисту до педагогіки.

— Толі все одно у вас рік пропав. Ви ж стипендіят?

Юрко стояв на своєму.

— Гаразд. Зайдете пізніше. Я поговорю з ректором.

Обважнілий від думок, Юрко блукав уздовж кам'яних вулиць.

Ще б тільки раз презирливо глянути в лице Наті й хай романсує. Наволоч! Він назавжди позбавиться гніту цього мертвого каменя.

Юрко круто повернув до канцелярії. Раптом у коридорі його наздоганяє Ната. Вона засмучена й ніби перелякана.

— Юро, ти збожеволів? Нащо ти подав заяву?

— А тобі яке діло?

— Юро, облиш цей тон. Не роби дурниць. Потім же сам будеш каятися. Це ж зовсім по-дитячому.

— Що по-дитячому?

— Оце, що ти робиш. Ти з-за дрібниці образився на мене.

Юрко раптом розм'як.

— Коли хочеш — у мене глибші причини. Вуз мене не задовольняє — раз, а друге... я не хочу бути об'єктом глузувань твоїх товаришів.

— Юро, — скрикнула Ната, — у тебе хороблива самолюбна фантазія.

— Хіба ж не ти сама казала мені про це?

— Ха-ха! — зайшлася Ната, — та я просто до слова...

— А ти побалакай краще з Мухіним. То ж, мабуть, від тебе такі відомості?

— Які відомості?

— Що я тобі черевики чистив.

— Мухін? Мерзота! Так би й тьопнула.

— Диво! То ж, здається, твій амур?

— Не говори дурниць. Я дивуюсь, чого ти так присікався до того Мухіна. Будь певний, що він не заслуговує на таку увагу.

— Але ж до цього часу ти її, здається, віддавала йому.

— Скоріше ти. До цього часу Мухін був для мене тільки попутник до театру, а що, взагалі, він ходив за мною, — то, принаймні до сьогодні, я не мала жадних підстав плювати йому в лице.

Юрко почервонів.

Ната кликнула кількох товаришів, що проходили.

— Урезоньте ви його. Залишає вуз.

— Юро, ти сказився?

— Яка тебе муха вкусила? Викинь з голови дурниці.

Скоро навколо Юрка утворився мітинг. Юрко завагався. Став упевнятися, що робить дурницю. Повернувся до канцелярії й забрав заяву.

Його зустріли буйною овацією.

У Нати очі кришталево заіскрились.

Увечері Юрко знову був у неї.

Тоді Ната вперше крутила його за вуха.

— Ах ти ж, мій ведмедику, хотів утікати?

Юрко так близько бачив перед собою її обличчя, воно пашіло вогнем.

Він простягнув руки—й Ната, як сухий ципок, хруснула в його обіймах.

Юркові враз серце впало.

Ната зовсім не була схожа на ту, що її сподівався кохати: русява, суха — та мусіла пашіти життям, її чорна довга коса в'ється, як скиба чорнозему.

— Ну, для чого?—промовила Ната. — Ти ж не кохаєш. Я знаю, що тільки самолюбство...

— Самолюбство? — перепитав ображено Юрко й став цілувати так, як цілував би закоханий до самозабуття.

У товаристві Юрко вже погордливо виступав.

— Виходить, що ти з Натою таки наліпив Мухінові носа?

— Хотілося б Наті з таким дурнем зв'язуватись.

— Браво, Юро, браво!

Юрко відчув рівновагу. Непомітно пробігали дні, тижні, місяці. Удень в інституті, а ввечері—у Нати. Мухін десь затерся в студентському гурті, і Юрко переконався, що він ніколи не мав конкурента.

Одного вечора Юрко особливо весело був

настроєний. Реготався гучно, немов у рупор, його кремезні зуби блищали перед світлом електрики, як білий мур, очі просвічували вогнем буйної стихії...

Ната захоплено обійняла Юрка.

— Я так тебе кохаю, такого дикого, безпосереднього. Я щаслива, що буду мати від тебе дитину.

— Ти вагітна?

Ната зашарівшись опустила очі.

Юрко жахнувся. Це якесь непорозуміння. Хіба між ними є любов? Це ж був тільки жарт. Навесні він мусить їхати на Україну. Він — батько?

— Ні! Натко, я цього не хочу. Ти мусиш зробити аборта.

Ната враз дико зблідла.

Це не твоя справа!—скрикнула й заніміла.

Юрко відчув, як раптом звузились стіни кімнати, як болюче стиснуло груди.

Вийшов на вулицю приголомшений. І що більше блукав, тим більше почував, що заплутується в лабіринті вулиць і провулків, тим більше паморочилась голова від чаду димарів, все більше стискала за горло нова ситуація.

— Тікати! — загадав рішучо.

І раптом завагався: хіба вона його тримає?

— Слухай, Натко, — промовив через який час, — ти повинна усвідомити, що дитина — це ярмо для нас обох.

— Ти повинен усвідомити, що я тебе абсолютно не зобов'язую. Дитина буде тільки моя. Я знаю, що ти—егоїст, і можеш таким залишитися,—викрикнула й рішучо відійшла.

В інтернаті заговорили про Натину вагітність.

Юрко тримався осторонь і товаришів, і Нати. Надто егоїстично було б приймати тепер її ласки.

Юрко і Ната стали темою щоденних дебатів.

Дехто захоплювався з „липарської ухватки" Юрка, дехто дорікав. Хтось пропонував зробити товариський суд, але загальна думка була, що суд—справа покищо передчасна, та й від Нати вони не чули скарги.

Юрко кожний раз, як одержував стипендію, поривався їхати, але, закінчивши весняний триместр, він так само одиноко блукав як сновида. На чолі йому була зморшка напруженого очікування.

Тепер не бачив Нати навіть здаля.

Мав певність, що вона позбавиться дитини, з'явиться до нього весела, балакуча, — вони порозуміються,—і тоді поїде назавжди з цього випадкового міста.

Десь уже впивалися сонцем лани, бушували грози, а Юрко, ставши за вихователя-практиканта в будинкові неповнолітніх зло-

чинців, вбивав у вихрясті дитячі голови цвілу мораль чесности й справедливости.

Раптом прибігла до нього Натина товаришка,—Віра.

— Ната родить. Її одвезли сьогодні до лікарні. Ти мусиш одвідати. Ти не можеш собі уявити, як вона мучиться...

Юрко остовпів: значить те неминуче повинно статись?

— Вона мене кликала?

— Ні, вона нічого не казала, але я знаю.

— І чорт з нею! — гримнув Юрко. — Я сьогодні виїжджаю. Казав їй — аборт.

— Мерзота! — скрикнула Віра. — Я дивуюсь — за що тільки Натка могла тебе любити.

Вона обурено рушила в двері з повними очима сліз.

Тоді ж увечері Юрко, сівши в трамвай, прямував до вокзалу.

Безмірна втіха оповила його, коли ваґон рушив.

Нарешті вирветься з лабетів цього непорозуміння. Він зустріне простір степів, його привітає вранішньою загравою та мрійна красуня.

І враз десь глибоко в душі озвалась мінором струна. В грудях похололо.

Юркові хотілось підсилити біг трамвая:

— Тікай, тікай...

Вже близько станція, а Юрко з жахом відчув, як непереможно тягне його місто. Воно обсотує, чавить, чавить до болю, до крику...

Там Ната. Може вмирає... Його кревна Ната, яку мав у своїх обіймах, яка віддавалась йому вся, без фалшу, без зиску... Вже не почує її ніжного „любий“...

Дикою фугою летіли назад до неї проміжні трамваї, авто, разючими дисонансами дзвінків і сирен кричало повітря:

— Він утікає, утікає!..

Ревом протесту зустрів Юрка натовп вокзалу, його штовхали, забивали під стіну, загуляли вихід...

Проте, невпинно протискувався вперед і врешті всіма грудьми дихнув на перон свіжим повітрям.

На мить зупинився, повний разючого крику. Глянув востаннє назад, в освітлене вікно.

По той бік спітнілого скла пробігла холодна сльоза.

І враз, мов смертна куля, вдарило в серце. Щось обірвалось у грудях, затремтіло й завмерло в кривавій агонії.

Юрко закам'янів під стіною.

— Бем, бем!—глухим болем ударив дзвін— і поїзд рушив урочисто, похоронно, за завісу ночі, де мріли степи, де розквітала привітним усміхом мрійної коханої вранішня заграва.

. . . . . .

... На ранок Юрко побачив у лікарні зжовкле Натине обличчя, її пересохлі, збляклі губи прохрипіли болісною усмішкою:

— Юрій, дочку бачив?

СУС.

Часто влітку, коли на полтавських луках загорявся обрій — на гору з наддніпрового туману, мов з хмар, підносилась величня людська постать. Ця постать зупинялась на верхів'ї й повагом христилась перед сліпучо-сяйним сходом. Тоді набожні матері, що так само з молитвою на вустах стрівали робочий день, позирали з села в той бік,—проймались містичною приязню,—але пустотливі пастушки, перестрівши постать на вигоні,—лише з посмішкою кивали один одному:

— Сус!..

— Богородиця!..

І це був звичайний дядько з їхнього села—Павло Сус, що вертався з річки з веслом у руках і клунком сітки на плечах. Сус був високого росту, широкоплечий, а його обличчя, що мало вираз рабської покори, видавало штучною машкарою в порівнянні з усією будовою його торса. І в той час, як Сусові вуста шепотіли „отченаша", — пастушки

певні були безкарности й радо приспівували:

А Сус бога умовляє,
Та все рибу посилає,—
Гей, будуть в небі шаманать!..

— Шибеники!.. Розпуста!..—думав Сус між словами молитви й прискорював ходу, щоб відійти мерщій від гріха—бодай не вилаяться вголос.

Ішов у хатину, що стояла осторонь на вигоні.

Пастушки прозвали її „манастир“,—бо вже майже ні в одній хаті в селі не знали ні середи, ні п'ятниці, ні петрівки, ні пилипівки, а в Суса постили ще й святкували Перепливну Середу,—бож Сус був рибалкою й божа мати повинна була рятувати його в небезпеці.

І жив Сус у своїй хаті по-стародавньому, по-божому, тихо та мирно.

Але бувало, коли в хаті все засне в обіймах чорної імли,—несподівано вскочить з вигону парубоцький спів:

„Да-а-лой, далой манахов, равінов і попов!..“

Тоді в хаті заворушиться пітьма, Сус кашляне, його жінка Христя стиха вилається, а їх син підліток повернеться на другий бік...

Тоді для Суса починається гриза. Невже скоро страшний суд? Забули люди бога...

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

Таке діється!.. Брат на брата, сусід на сусіду... Як у тих парубків повертаються язики?!... Господи, хоч не доведи до такого його Семена. То ж вічна кара, пекло... Як має на сина — хай краще на йому окошиться. Хіба він не бачив холоду, голоду, пекла?!... Все зніс би... А проте... хто знає божу кару — то ж година, а то цілий вік. І шепчуть злякані Сусові вуста: „Прости, господи, согрішення наша вольная й невольная“...

А на долівці на соломі стискає образу Семен: його теж називають „манахом“, в полі йому мастять губи салом, на вулиці його зачіпає кожна дитина... Часом здається півкопи розтовк би, а проте... нікого й пальцем не зачепить, тільки ж досада, досада!... Нема в нього приятелів, ніколи не погуляв, не співав... Але він хіба заспіває такої? Такі слова, такий гріх. Він ніколи не продасть чортові душі...

Пам'ятає, їздили з батьком вночі на Дніпро. Темні гори, верболіз, вода, як смола, вогні, а в небі зорі, зорі, як свічі. Страшно й гарно. „Отут,—каже батько,—всяка нечисть: упирі, відьми, вовкулаки... Забули люди бога та й бог одсахнувсь од людей,—сама нечисть... А глянь угору, скільки сяє святих душ!.. Ой хтів би я, Семене, щоб ти був, як та найясніша зірка!..“ І так привабливо сяла, так гарно було на душі...

— Семене!—раптом перебив думку батько.

— Га?
— Чи ти молився, як лягав?
— Молився...
І знову все стихає в хаті.

І взимку було затишно в Сусовій хаті — за грубезною солом'яною загатою. Сус зачинявся в ній від світу й від людей і провадив свою рибальську працю.

Йому допомагав Семен, і тоді Сус тішився з свого сина—велетня.

Це добре, що він привчається до рибальства: хоч буде кому передати надбану снасть та досвід.

Любив Сус своє рибальство.

І довгими вечорами, плетучи ятері, замилувано оповідав, як колись нечистий водив його вночі по річці й він не міг берега знайти; як впіймалась була дитина з рогами на перемета й зникла, лише сказав: „да воскреснєт бог"...

А то колись треба було подушне платить, а тут ні копійки грошей. Поїхав на річку,— їздив, їздив — нічого, — хотів уже вилаятися, а далі подумав: — така вже божа воля" і ту ж мить почув, як затріпотало в неводі — тягне, аж там сом на пудів півтора... Не раз доводилось весною в затоці наловлювати риби до пів човна...

Семен прислухається до батькових оповідань і здається йому, що, замість глиці,

в його руці тріпощеться величезний угор або щупак...

Вночі, коли за вікном бунтувала хуртовина — сниться Семенові буря на Дніпрі. Небо немов скелі ламає, креше громами, вітер підбиває рибалок, чайок... Семен на полтавському боці. Назустріч Дніпро наганяє отарами хвилі, піниться, хлюпоче. Вітер кидає бризками в обличчя. Буде злива. Треба поспішати. І Семен упирається грудьми проти хвиль і вітру. Його човен скрадається мов кішка, щоб скочити з хвилі на хвилю, — в йому до половини риби...

А вранці Семен до батька:

— Як би це нам другого човна?

— Нащо? У нас же й цей добрий...

— А щоб я їздив з вами?!..

— Ет! — махнув рукою Сус, мовляв, не варто й говорити про це. Йому ніколи не западала така думка, але тепер, коли одмахнувсь, почуває як настирливо вона муляє в голові.

Не втерпів:

— Іди но розміряємо дошки, чи вийде.

При лямпі обидва різали дошки. Сус оповідав, як у старовину робили човни.

— Нема тепер таких лісів, та й звірини такої нема. Сосна така, що втрьох не обіймеш! І то треба обтесати, вирубати пороги, вижолобити...

А на лаві під образами сидить з кужелем

Христя, веде нитку, посукує веретено — аж гуде. За вікном і вітер в унісон.

Христя вслухається в монотонну музику і вчуває, як тривожно скимлить серце.

Весна. Дніпро роздався на луки, а на гори плазували перисті хвилі, мов полози, обривались і, люто шиплячи, котились у вир, — а над усім шугав північний лютий вітер, хмурив небо, підганяв водяну стихію.

Як на глум Сус з Семеном спустили човни на кипучу поверхню. Розлютований нахабством маленьких істот, вітер шарпнув їм одежу, підбив хвилями човни. Та Сус лише натягнув свою смушеву шапку, сплюнув у руки й почав краяти плинну масу. За ним Семен підперезав тісніше кожушину, збив на потилицю кашкета й, підставивши вітрові груди, уп'явсь проти течії...

Пливли до затоки.

Щораз вітер лютішав, та Семен лише реготавсь, як пробігав повз його безсилий вихор, як комашились навкруг, мов гаддя, хвилі.

Враз вихор шугнув, зупинив човна, закотив кожушину й наприкінці ляпнув кашкетом у воду.

— У-у, чорт! — скригнув Семен і мерщій до кашкета, ззаду ж другий вихор, хвиля... й човен похилився, а Семен мимохіть скочив у вир. Човен зразу ж випростався й погордливо коливався на хвилях.

Та Семен не поспішав. Він зважив достати заразом і кашкета, що був за два кроки від нього.

— Держись човна!—кричав Сус і щосили погнав свого на допомогу.

Семен уже тримав у руці кашкета. Але даремне він тепер намагавсь наздогнати човна,— той випростався і поспішав за хвилями.

Семен обважнів. Руки від холоду йому задубіли. Захльобувавсь у хвилях. Почував, як кам'яніє і всією вагою стремить до дна. Погруз з головою. Враз свідомість смерти гарячим жахом сконцентрувала сили. Випірнув. Дико ойкнув на поверхню.

В цю мить біля нього був уже батько. Вже хотів зловить руками. Раптом хвиля... й Семена відбило,—він закрився водою.

Сус лапнувсь весла. Воно відпливло.

— Мати божа!—заломив руки.

Небо ж було темне, невблаганне як і вода. Почав щосили гребти руками. Човен не поспішав. Чорна пляма то з'являлась, то зникала. Сус прикував до неї свій зір.

Знову з'явилась і... зникла.

Серце ойкнуло й стало в чеканні. Розійшлась вода, шугнув переможно вітер і нема... нема.

Смертельно ранений застогнав Сус.

У відповідь пустельні гори муркнули глузливо, дивлячись як стійма в човні, що наздо-

ганяв порожнього, людська постать ламала руки, рвала чуприну... Десь чайка злякалась, знялась до хмар і заголосила...

А Сус зчорнів, закляк. Що сталось — не тямив. Врешті підігнав човна до берега й побрів у село.

Казав стрічним знеможеним голосом:

— Тільки що втопився мій син, — а в самого ще була надія застати його вдома. Але дома Семена не було.

Тоді зі стогоном схилився Сус на лутку, що до неї син чіпляв пришву.

Христя враз відчула втрату і впала, як підкошена.

Сходились люди.

Коли настала ніч темна, як недоля, Сус сидів у пітьмі похилений, як зламаний дуб,— держав у руках голову, щоб вона не розкололась від суму та думок...

...Чи не мав бог грому, щоб убити його, ніж таку кару над сином? Нагла смерть... без сповіді, без покаяння... на вічну кару, вічне пекло... За що? Кому Семен що завинив? Чи він не був слухняний, чи він не був богомільний?!..

Сус підступив до образів і палко пошепки молився, у сльозах припав до землі. Серцем благав, яке обкипало кров'ю.

Стало спокійніше, вже нічого не думав і не почував. Закляк.

Аж нараз знадвору почувся голос.

Сус вибіг... Навкруги чорно, чорно.

Ходив вигоном, як примара.

Аж знов вітер з Дніпра до ушей:

— Ой, тату!..

І як божевільний, розвіваючи чуприну, побіг.

Може випливає де... А може виплив, — нездужає йти...

Став на березі. Прислухається...

Чорна річка, як смола. Тихо, лише хвилі ритмічно, як веслами: „хлюп, хлюп"...

Тоді Сус на ввесь голос:

— Семене!

А здалеку бадьоро:

— Еге!

Враз повеселішав Сус, зареготавсь, що аж на полтавському березі лящало.

Як це так, що він не міг догадаться? Семен же на тому боці. Ось, здається, їде. Можна поки одпочить...

І він приліг на вогкій глині над кручею. Задрімав. Промерз. Аж ось і Семен.

— Ану мерщій, назбирай дров, — розкладемо ватру.

Семен метнувся, приніс цілий оберемок. Почали розпалювать.

— Оце я задрімав, — оповідає Сус, — та й сниться мені, що ми ніби з тобою на річці на двох човнах. Коли це ти якось бовть у воду та й нема тебе. Так я вжалився, що

ото молюсь богу та й кажу: „За що ти його покарав наглою смертю, без покаяння? Він же ще не бачив світа...

— Ні, тату, я не вмру наглою смертю. Я в манахи піду...

Вони розмовляють. Ватра розгорілась — стало тепліше.

Сус підкладав дрова, коли зирк!—аж у його в руці замість полінця — глина,— ані ватри, ані Семена... й день?!

Він довго тер рукою лоба, щоб отямитись.

Раптом в вічі чорна пляма на воді. Тоді блискавкою майнула подія минулого дня.

Сус зірвався з місця, прицілившн очі до плями.

Хвиля підбивала її до берега: ближче, ближче...

Але... то була соснова кора.

Сус припав до землі, корчився від болю, далі плазуючи підвів голову й божевільно заревів:—Боже!

Його очі блиснули й як звір він почав на чотирьох швидко вилазити на гору. На вершку погрозливо підійняв кулаки, — але в ту ж мить в вічі вдарило сонце, й Сус злякано став навколішки.

— Прости мене грішного. Згляньсн на моє горе... Прийми його в твоє царство.

Він повів очима й йому кинулось блискуче крило чайки.

Може то янгол посланий від бога.

О, скільки їх! Літають, щукають, плачуть. І в самого сльози блищали перед сонцем, як роса.

Стояв нерухомо, молився...

Раптом голос:

— Павло, а йдіть вашого сина принесли.

Це сказала жінка.

Сус не здивувався. Так мусіло бути: бог почув його молитву.

Він зараз побачить сина, ясного, чистого.

Йшов тихо, покірливо.

В хаті роздався натовп.

І раптом заклякли напівпростягнуті обійми, застиг у круглих скляних очах божевільний погляд: перед ним лежав набряклий, синій труп.

Все закам'яніло.

— Сину!—прозвучало немов з домовини,— сину!—Підсилювався розпачем голос і заломивши руки, Сус зупинив докірливо очі на образах.

Враз у погляді блиснув дикий вогник, несамовито шугнули вгору кулаки й не встигли присутні оглянутись, як Сус бахнув покутнього Саваофа.

Брязнуло скло, позвисав папір, а Сус кричав до порожнього місця:

— За що?..

НІЧ.

Бавився ранок на струнах золотих, сміялися квіти в гаю, перлилась роса, пірнали метелики в сяйному морі... Повіддю лллялася радість життя.

Мов бризки соняшних баштанів — від міста до гаю сипнула зграя дітвори.

Сміх, галас затопив хризолітову гущину й покотився геть-геть на байраки.

Раптом дикий переляк. Дитяча зграя пороснула назад до задимленого міста.

Скоро показались міщани — жінки, чоловіки...

— Де?

— Диви, диви — ось під кущем.

Лежала красуня. Простpелена голова, сама напівгола.

— Яка! Хі-хі...

— Та закрий!

— Не треба, буде слідство.

— Так інтєрєснєй!

— Бач, Маню, бльондинка!

— Н-да.

— Погуляв, та й на!

— Такі ви всі.

— А ви — то й ні?

— Позавчора до нас у лікарню привезли дівчинку. Зловив десь у яру... Дитя ж — дев'ять років.

— А як наш хазяїн з жінкою й з дочкою? — що тут такого?

— А-а... тепер таке!..

— Яке? Зловив та й душити П...

— А найлучче — заплатив та й уже...

— Ця мабуть не торгувала?!

— Ну, то от маєш...

— А нічого собі, правда?

Хтось пожадливо вп'яв очі, хтось одвернувся.

— Ти, он той плаче!

— Плаче?

Все вщухло.

Вепеленська постать наблизилася до трупа й закам'яніла в страшницькому споглядані.

Через мить нагнулась, накрила тіло й зникла в кущах під проводом допитливих очей юрби.

Відходили, приходили, гомоніли, цінували...

Так буйно навкруги пишалась природа, де під щиро-золотим леліянням гнила красуня. І гаснув у широко-відкритому погляді божевільний жах.

Знайома юрбі постать пройшла з міліціонерами міськими вулицями до управління карного розшуку.

— Ви знаєте, хто та вбита?

— Знаю. Вона дочка доктора Мостовського— Ала.

— Тепер скажіть. Хто ви такий, як ви знаєте Алу Мостовську і в яких відносинах ви з нею були?

— Це вас не стосується.

— Що? Ваше прізвище?

— Я — її убивця.

Слідчий закляк.

— Прізвище?

— Убивця.

Як маг — слово „вбивця" утворило метушню. Клацнули рушниці вартових, задеренчав телефон. Екстрено викликано доктора Мостовського.

Він увійшов здивовано-заклопотаний.

— Ви знаєте цього чоловіка?

— Ні, не знаю, але я його бачив.

— Де?

— З півроку тому, уночі, у своїй кватирі. Я прокинувся, здавалось, зовсім од незначного стуку. Раптом чую—рипнули двері в кімнату дочки. Я засвітив електрику й тоді побачив там цього суб'єкта.

— Значить, він був полюбовник вашої дочки?

— Він був бандит. Він заткнув їй рота

хусткою й хотів зґвалтувати. Я був би на місці вклав його, тільки... Тоді ввійшли ще дві маски й мене обеззброїли. Цей суб'єкт розпорядився нас не чіпати — і більше я його не бачив до сьогодні.

— Це була дочка Ала?

— Так. У мене тільки одна дочка.

— Тепер ваша дочка вдома?

— Вона вчора казала, що піде на дачу до подруги і ще не приходила.

Слідчий перекладав фотографічні картки. Пильно глянув на невідомого.

— Це ваша фотографія?

Мовчанка.

— Ваше прізвище Гук? Ви пограбували касу Шкіртресту? З якої причини ви вбили Алу Мостовську?

Доктор Мостовський ураз зблід, обличчя йому перекосилось, а руки рефлекторно вп'ялися в чуприну бандита. В другий момент він безсило поточився, одіпхнутий міліціонером.

Гук стояв непохитно, мовчазний як мур.

Того вечора тополі загородньої вулиці здивовано перешіптувались. У сутінках шерхла тривога.

Їх зрадила загадкова пара. Вони тут зустрічались.

Вперше було це з місяць назад, удень.

Струнка блондинка поспішала з гаю з буке-

том котиків та пролісків. Її обличчя смалив вітер, усміх — квітчало сонце.

Враз в очах, як озером брижжі-тривога.

До неї наближалася постать джентлмена.

— Поважения! Бачу по очах, що впізнали. Признайтесь, дуже злякались?

— Ні, не злякалась,—відповіла дівчина.

— Ви ж знаєте, хто я такий, а тут же глуха вулиця...

— Знаю й не боюсь.

— Дивно! Ну, а тепер знаєте, чого я підійшов? Мені цікаво, чому ви тоді затримали батькову руку?

— Чому?.. Просто злякалась убивства.

— Ха! Ви, що зараз така сміливa, злякались убивства?

— Що ж тут смішного? Хіба ви не розумієте...

Дівчина ввійшла у доказах в азарт, а він посміхався холодною іронією:

— Розумію...

Наприкінці ґалянтно уклонився:

— Так докажете?

— Докажу.

І другого вечора вона йшла йому назустріч весела, балакуча:

— Бачте, не боюсь.

Тримав її попід руку, називав Алою, нахилявсь до обличчя.

— Слухайте, Гук,—промовила поважно,—мені приємно з вами розмовляти, але я зов-

сім не хочу, щоб ви зо мною так поводились.

— А якщо я буду так поводитись?

— То я піду од вас.

— А коли я не пущу?—він узяв за талію.

— Тоді виходить, що я була дуже наївна, коли думала, що з вами можна розмовляти по-людськи.

— Ха-ха!—Наївна?! З якого це часу? Ну-ну, будемо розмовляти.

Він зняв руку і зловтішно посміхнувсь.

Дальші вечори Гук був мовчазний, тримався осторонь, тільки на лобі в його склалася зморшка впертости, а біля вуст той самий вираз іронії.

Врешті нахабно перебив:

— Ну, я вже доволі наслухавсь проповідей, а тепер ходімо до мене. Годі комедій! Коли не хотіла зі мною мати діла—було не виходити, а тепер... allons!

— Що? Ви мене хочете примусити? Будь ласка, пропустіть, а то я буду кричати.

— Тоді дозвольте для заспокоєння нервів дати вам проковтнути пилюлю,—він підніс до обличчя револьвера.

— Я не боюсь! А коли будете налазити,—плюну в ваше нахабне обличчя.

— Го-го! Тоді скажіть, чого ви хотіли від мене?

— Я вам сказала. Пустіть! Я не розумію, чого ви хочете?

— Я?! Думаю, що вам було зрозуміло ще з тієї ночі... Хіба у вас заговорила не ця сама жилка, як одвернули від мене батькову руку? Так, так! Не прикидайтесь... Я вже чимало бачив наївних...

У відповідь йому сипнув іронічний сміх:

— З вашої точки зору ви для мене зовсім непотрібний. А, зрештою, для чого говорити? Ми різні люди й різна наша мова.

— Будьте тільки крихітку одверта й ми знайдемо спільну мову. Так от: ви мені подобаєтесь. Ваша поза в ліжку, ваше тіло, коли хочете — ваша сміливість...

Ала дужче зайшлася сміхом:

— О, який ви наївний!..

— К чорту мораль!—скрикнув роздратовано.— Ось моя рука. Ну, дружба? Мир.

— Так, хотілось би бути друзями. Мені так само подобаються ваша мужність, ваші очі. В них є щось велике, а разом з тим проглядає в них лагідний смуток. Пам'ятаю, як ви тоді у нас глянули на мене. Мені здається, що ви робите зовсім не те, що вам хочеться.

— Я роблю тільки те, що мені хочетьея.— перебив сердито,—завтра вийдете?

І „завтра" вона вийшла.

Був роздратований більше, ніж завжди.

По хвилі напруженого мовчання вийняв з кишені паку й подав.

— Це що?

— Візьми!

Ала нагнулась і враз відскочила, немов од вибуху. Вона розпізнала червінці.

— Візьми!—грізно блиснув очима Гук.

Стояла нерухома.

— Береш?—поставив питання руба бравнінг.

— Ні!—категорично хитнула головою.

— Дурна ж, дурна!—засміявся з нотою докору,—хто ж од грошей одмовляється?

І враз зниженим голосом:

— Візьми. Вони твої. Я тільки для тебе їх добув. Чуєш? Для тебе.

Останні слова проказав пошепки, майже в саме вухо.

Ала видимо хвилювалась. Враз стисла йому руку й скорботно глянула в вічі.

— Нащо ти це зробив? Я й так тебе люблю...

І впилася йому в уста.

Затремтіли радісно тополі, лукаво підморгнули ліхтарі.

... Молодий місяць, примруживши око, паяцом прокрадався за молодою парою до гаю.

Свист. Постріл. Здригнулась пітьма, загомоніли стіни тюрми. Грюк. Брязкіт. Квапліва біганина. По бруку полопотів кінський галоп.

Гук прокинувшись, змучено потягнувся на своїх нарах.

Хтось утік. Здавалось, виразно бачив за мурами заклопотану метушню вартових, переляк утікача. Світ у його камері від маленької вугляної лямпочки то вгинався знемагаючи, то знову напружував енергію. Здавалось, то знесилений утікач падав у знемозі, то знову випростував біг. Хотілось підсилити.

Врешті погоня вернулась. З крику Гук довідався, що втікач щасливо вибравсь на простір. В душі всміхнувся з ґав-вартових. На мить позаздрив утікачеві.

Він зустрів би під тополями її.

„Я й так тебе люблю"...

Тоді не вірив у щирість цих слів. Він знав, що Ала, відмовившись од грошей, сподівалась від нього іншої заплати. Він її підкупив ще в постелі. Як смішно було слухати маскування: „В тобі є гарні властивості. Ти не даремне прожив би своє життя".

К чорту! Його завжди дратував оцей повчальний тон. О, ще кілька хвилин, і він демонічно розреготується з її чесности, її нікчемної дипломатії й викине, як... поношені черевики.

— Люблю, люблю. Мій хороший, мужній...

Враз перелякано:

— Що ти робиш? Ти звір... Цього ніколи не буде... Я буду кричати. Я заявлю на тебе...

Осатанів. Вона не здається?

— Заявиш? Кричати? Я доведу. Зараз чи ніколи.

Затулив рота й притис голову до землі.

Вся невпинно скручувалась, змагалась.

Враз гучний вогонь сягнув у скроню. Стала покірлива, як дитина, вмираючи в руках матері.

За хвилину Гук гидливо штурхнув забруджену ганчірку під кущ і зник у чорній гущавині. Він зробив усе, що хотів. А на ранок його розбуркало болісне скимління: „О, невже є інше життя, інша любов, окрім тієї, що так ненавидів? Він ніколи не знав щирої ласки. Він міг її мати, міг нею жити"...

Його непереможно потягла нова сила до неї. І під ясним соняшним леліянням побачив власну підлоту, наругу людських очей. Здатний був розстріляти всю ту пожадливу міщанську зграю й віднести її в найсвятіше місце. Але, чи ж мав право він, убивця, за неї вступатись? Чи ж знайде він, з чорною душею, те святе місце?..

Уперше його розпука банкрута хлинула сльозами.

Яке діло слідчим до його душі, до його відносин з нею? Жадних деталів до справи він не дав. Але й без цього йому через короткий час—смерть.

Втеча. Воля. Ах, яку любов він виніс би з собою!

Став на стіл. Глянув крізь ґрати.

І враз йому серце впало.

Там тільки ніч. Чорна, чорна пустеля. Він ніколи не зустріне її, ніколи, ніколи не найде свою любов. Він—розстріляв.

Разюче страшним тягарем здушили груди хвилини чекання.

Година, день — вічність!

Заметушився...

За хвилину бив годинник третю ночі, вчувалась ритмічна хода вартового, а в камері Гука вгиналося світло маленької лямпочки — туго затягнулась петля.

ЗМІСТ.

Сни і дійсність 3
Ядзя 19
Помилковий поїзд 37
Сус 50
Ніч 61

Ціна 15 ко

(Р)